

E S E J

PRAVICA DO STVARNOSTI

Med pravicami otrok včasih zasledimo tudi pravico do stvarnosti. To je zelo pomembna pravica, ki pa je od vseh pravic največkrat kršena. Tako pogosto, da še opazimo ne več. Pravica do stvarnosti nedvomno vključuje tudi pošteno priznanje, kaj človeštvo danes bolj ali manj zanesljivo ve, kaj domneva in česa sploh ne ve. Naj navedem nekaj primerov. Med stvarmi, ki jih dokaj zanesljivo vemo, so tele:

- pomladi sledi poletje,
- če led segrejemo, se stopi,
- ljudje umirajo in niso (ves čas) srečni (če parafraziram Camusa).

Potem so stvari, ki jih vemo z določeno stopnjo gotovosti:

- kajenje *utegne* biti škodljivo za vaše zdravje, kot pravilno piše na ameriških cigaretah (na naših piše, na primer: »Kajenje povzroča bolezni srca«, kar je dezinformacija, saj to ni nujna posledica, odvisna pa je tudi od količine),
- z uporabo kondoma se *utegnete* izogniti aidsu (lahko pa ga dobite kako drugače),
- pretirana uporaba drog (legalnih in ilegalnih) *utegne* poslabšati kvaliteto vašega življenja (če ni že tako slaba, da slabša ne more biti).

To so stvari, ki naj bi jih otrok izvedel v prvih letih šolanja, seveda skupaj s stopnjo verjetnosti in dodatnimi okoliščinami, ki lahko vplivajo na izid. Ta »življenjska dejstva« (kakor prevajam »*facts of life*«) naj bi bila temelj učnih vsebin ali, če hočete, »kurikuluma«.

Zdaj pa si oglejmo še tretjo skupino podatkov, ki jih ne moremo uvrstiti med dejstva, saj imajo v spoznavnoteoretskem smislu status domnev ali hipotez:

- Ne vemo, ali obstaja posmrtno življenje.
 - Ne vemo, ali so neobičajna duševna stanja zares bolezni (v smislu biokemičnih sprememb na tkivu organizma).
 - Ne vemo, kaj nam bo prineslo članstvo v Evropski Uniji (lahko pa domnevamo to ali ono).
- Človek si nerad prizna svojo nevednost. Zavest

o tem, da najpomembnejših stvari v resnici ne vemo, povzroča nelagodje. Tako se pač tolažimo; v Svetem pismu piše, da za nas skrbi odrešenik. Biokemične spremembe bodo zagotovo odkrili (čeprav jih zaman iščejo že sto let). Avstrija kljub članstvu v EU ni propadla, torej tudi mi ne bomo. Itn. Tako zelo dobro se znamo prepričati, da svojim lažem še sami verjamemo. Da bi jim verjeli še bolj, jih širimo dalje. Kajti ko kakšno stvar trdi veliko ljudi, se zdi resničnejša. A resnično je le to, da so vse gornje trditve hipotetične.

Ko začne otrok spraševati, ali Božiček (ali Dedek Mraz) zares obstaja, mu moramo pošteno povedati. Spominjam se svojih stisk, ko sem hotela izvedeti resnico o Miklavžu. Na listek sem napisala svoje želje in pustila listek na oknu. Potem sem jih zalotila, kako so odprli okno in vzeli listek. Potem so to zanikali. Še zdaj vidim tisto okno, kako so ga odpirali. Verjela sem svojim očem in ne njim. To je bil eden najtežjih trenutkov mojega otroštva. Hotela sem resnico, oni pa so mi jo vztrajno kratili. Izgubila sem zaupanje vanje. Odločila sem se, da bom verjela svojim očem in ušesom in občutkom. Vsak otrok se mora soočiti s takim trenutkom. Večina se odloči verjeti staršem. To je dosti bolj enostavno. Ali pa jih postopno prepričajo. Mene niso prepričali, so me pa pošteno zmedli. Iz otrok, ki se odločijo verjeti lastnim čutilom, zrastejo raziskovalci, umetniki in »duševni bolniki«. Pač odvisno od »kontingenc«, kot pravi Goffman, lahko pa jih imenujemo tudi okoliščine. Seveda ima večina teh ljudi nekatere znake vseh treh kategorij.

Če bo v šolah verouk, je treba otrokom pošteno povedati, da o bogu ne vemo ničesar, vsaj nič zanesljivega. Vsak si ga/jo lahko predstavlja po svoje. Nobena predstava ni bolj resnična od druge. Nobena religija ni bolj resnična od druge. Noben jezik ni bolj resničen od drugega. Vse to so le različni načini opisovanja in izražanja izkušenj. To so izkustveni fenomeni, ne dejstva. Šele ko otroci to zares dobro razumejo, se lahko začnejo

učiti Svetega pisma in zastavljati prva vprašanja. Tako se bodo naučili kritičnega mišljenja. Naučili se bodo ločiti modrost od neumnosti. Tak verouk bo otrokom prav gotovo koristil, če se bo opiral na kolikor toliko originalne vire in ne na interpretacije. Podajati verouk na enak način kot matematika je zločin. Je skrajna kršitev pravice do stvarnosti. Pomeni mešanje ravni izražanja, ki lahko prisluži odrasli osebi psihiatrično sodbo z imenom »diagnoza«.

Meja med izobraževanjem in propagando je res nekoliko nejasna. Tudi o tem je treba otroke poučiti. Opozorimo jih, naj bodo na to pozorni. Pokažemo jim na konkretnih primerih, kako ločiti zrno od plev.

Tudi odrasli imajo pravico do stvarnosti, čeprav se bojim, da to nikjer ne piše. Obstaja pa izraz »objektivno poročanje«. Ker »objektivno poročanje« ni mogoče, je to samo še dodaten pesek v oči. Vse, kar lahko pisec stori, je, da opisom dogodkov doda še svoje stališče. Bralec lahko tako poišče opise istega dogodka, ki so jih podale osebe z različnimi stališči, in si ustvari svoje mnenje. Vse to seveda predpostavlja poštenost piscev. Več kot toliko ni mogoče.

Otrok, ki se navadi bolj zaupati besedi staršev kot lastnim očem in ušesom, se navadi tudi bolj verjeti temu, kar piše v časopisih in kar vidi na televiziji. Psihološka oziroma izkustvena »logika« pravi, da je tisto, kar najpogosteje sliši, najbolj res. V tem je seveda zrno resnice; če predpostavljamo poštenost, lahko res bolj zaupamo opisom, ki jih poda več poročevalcev. A ravno predpostavka poštenosti ni upravičena. Nobenega razloga nimamo za domnevo, da je krema, ki jo v emocionalno nabitem kontekstu iz dneva v dan vidi na televiziji, zares boljša od drugih, a jo bo vseeno kupil.

Predpostavka poštenosti izhaja iz zgodnjih izkušenj. Otrok si je pridobil izkušnjo, da starši večinoma govorijo resnico, zato jim velja zaupati. To zaupanje avtomatično prenaša tudi na predstavnike avtoritete, medije itn. Izobraževanje, ki je zares vredno tega imena, bi moralo spodbujati refleksijo, kritično razmišljanje. Tu pa nastopi še drug kavelj. Oblast, če smo poštene in spoštujemo pravico do stvarnosti bralcev, nikjer ni ravno stodstotno poštena in tudi ni stodstotno zainteresirana za spodbujanje kritičnega mišljenja. In potem učenci presedijo ure in ure in si polnijo glave z nepotrebnimi informacijami. To jih dovolj utruje, da nimajo več posebnega veselja do razmišljanja.

Do znanja pridemo le z razmišljanjem, s kritično refleksijo informacij. Znanje je celovito, je plod osebnega razmišljanja. Informacije so fragmentarne, nepredelane in nepovezane. Računalnik ni zmožen znanja, lahko pa uskladišči neskončno število informacij. Seveda lahko kdo v računalnik uskladišči tudi svoje znanje in ne le informacij. A tisti, ki bo hotel to znanje osvojiti, bo moral sam opraviti prej omenjeni proces. Informacije je mogoče prenašati avtomatično, znanja pa ne.

V prejšnjih stoletjih so seveda prav tako kršili pravico do stvarnosti, a za to niso imeli na voljo učinkovite tehnologije. Ljudje niso preživljali časa pred televizijo in na pašnikih in njivah ni bilo toliko reklam. Medtem ko so pasli krave, so imeli čas razmišljati o tem, kaj je rekel župnik v zadnji pridigi. Imeli so torej čas. Za razmišljanje je potreben čas. Če ljudem ne daš časa, ne bodo razmišljali. Tako so lahko npr. primerjali župnikove besede z njegovimi dejanji in s svojimi izkušnjami. Videli so, da župnik pridiga uboštvo, živi pa razkošno. Videli so, da njegova kuharica večkrat pozno odhaja od njega, in razmišljali, katero božjo zapoved je prekršil, tisto o požrešnosti ali katero drugo.

Nekoč so bili otroci v neposrednem stiku z življenjskimi dejstvi. Videli so, kako pride na svet tele in seveda tudi njihovi bratci in sestrice. Videli so, kako je umrl dedek. Videli so, da se sosedov Janez malo drugače obnaša kot večina drugih vaščanov, da dobro skrbi za svoje kokoši, in spoznali, da ga ni priporočljivo izzivati.

Trdim, da je pravica do stvarnosti temeljna človekova pravica, ki je podlaga za vse druge. Če otroku to pravico kršimo, se bo uprl. Ustvaril si bo predpostavko nepoštenosti in stališče nezaupanja. Posplošeno nezaupanje mu bo otežilo življenje in ga duševno pohabilo. Morda bo spoznal ljudi, ki jim bo lahko zaupal, in bo začel proces preverjanja stvarnosti iz nasprotne smeri kakor tisti, ki izhaja iz posplošenega zaupanja. V nasprotju s pretirano zaupljivo osebo bo v ta proces prisiljen, saj je prvi pogoj za preživetje. Mora odkriti, kaj je res in kaj ne, mora odkriti, komu lahko zaupa. To bo preverjal vse življenje. Zato bo »drugačen«.

Danes je že kar precej »drugačnih« ljudi, kmalu bo takih večina. Mnogo mladih danes nima izkušnje toplega doma, kjer si člani družine vzamejo čas drug za drugega, si znajo prisluhniti in si vzajemno pomagati ob upoštevanju različnosti

vsakega posameznika. S tem ne želim reči, da je včasih večina otrok imela tako družino. Če kaj, potem so bile družine včasih še manj razumevajoče, so pa morda dajale določeno stabilnost. A deček, ki je bežal od doma, ker ga je pijani oče pretepal, je morda našel zatočišče pri vaškem kovaču. Opazoval ga je pri delu, mu pomagal in včasih dobil kak kos kruha. Mimogrede se je izučil obrti. Ni se mu bilo treba že v prvem razredu začeti grebsti za točke, da bi se lahko pozneje vpisal na šolo, o kateri ne ve ničesar, še manj pa ve, kaj bo delal po njej, če bo sploh dobil službo. Ni mu bilo treba »iskati samega sebe«. Ker se pač ni nikoli izgubil.

Potreba po »iskanju samega sebe« je toliko večja, kolikor bolj je bila otroku kršena pravica do stvarnosti. Zloraba mamil, alkohola in zasvojenost s potrošništvom so načini iskanja sebe, natančneje, posledice pomanjkanja ustrežnejših alternativ. Lahko pomeni tudi odpoved temu iskanju, ki ni bilo uspešno. Zasvojenost je torej posledica. Zato se je nesmiselno boriti izključno proti posledicam in s pločevinko metati vodo iz potapljačice se ladje. Tudi to je samo še več peska v oči. Pred kratkim smo bili seznanjeni o velikih uspehih naših policistov, ki so odkrili skupino tihotapcev mamil. Denar, ki so ga pri tem porabili, bi bilo bolje nameniti za kako komuno, kjer bi se tisti, ki to želijo, lahko mamil odvadili. In takih je precej, a nimajo kam iti. Seveda policijski uspehi hkrati malo prekrijejo gromozanske količine zamolčanega in neodkrita gospodarskega kriminala, ki grozi, da bo potopil ladjo prej kot vsi kilogrami heroina. Čeprav ni bila izrečena nobena neresnica, je tudi to kršitev pravice do stvarnosti. Pokažemo nekaj, da lahko bolje skrijemo nekaj drugega.

Manjka nam preproste kmečke pameti. Zanimivo je, da jo danes največkrat najdemo pri osebah, ki so označene kot »duševno nerazvite«. Ker nimajo dovolj razvitih sposobnosti abstraktnega mišljenja, se držijo konkretnega. Na področju konkretnega so kos vsaki povprečni osebi s spranimi možgani. Življenjska dejstva znajo opaziti z nenavadno prodornostjo. Poznam starejšo osebo, ki je zaradi te oznake preživela dolgo vrsto let v varstveni ustanovi. Včasih razume stvari, ki jih moji kolegi univerzitetni profesorji ne morejo. Seveda gre za preproste človeške resnice. Ko vsi drugi zmigujejo z rameni, se sočutno oglasi: »Od tega se pa človek obesi.« Ve, kdaj je to treba reči. Duševna nerazvitost je eden redkih pogojev, da

ostane človekova pravica do stvarnosti nedotaknjena. Tem ljudem ne moreš sprati možganov. Pa ne zato, ker jih ne bi imeli, temveč zato, ker jih uporabljajo za tisto bistveno. Za preživetje.

Včasih, ko se srečam s kako firmo ali ustanovo, kot naivna opazovalka, ki še ne jemlje stvari samoumevno, opazim, da bi z lahkoto odpravili nekatere stvari, ki povzročajo probleme. Ko jih na to opozorim, navadno zmignejo z rameni in odvrnejo: »Saj to vsi vemo,« ali pa: »Vemo, kaj delamo.« Prav, če veste, si mislim in se čudim. Vidim, kako jim voda vdira v podpalubje, oni pa nič! Oni vedo in s tem se stvar konča. Včasih bi bilo dovolj narediti razpredelnico in vanjo vpisati urnik predavanj, skupaj s številko predavalnice. Takoj bi opazili, da sta v istem času v istem prostoru napovedani dve različni predavanji. Opazili bi tudi, da imajo nekateri študenti kar enajst ur predavanj na dan. Ne izmišljujem si, to se mi je zares zgodilo.

Kršenje pravice do stvarnosti vodi torej do večje ali manjše izgube občutka za stvarnost. Naša družba je v zadnjih letih izgubila že precej občutka za stvarnost, čeprav ne trdim, da je bila kdaj v tem pogledu idealna. Tako bomo dodatno obdavčili knjige, res, prav ste prebrali, *knjige* – in to v jeziku, ki ne bo nikoli zagotavljal posebne komercialne uspešnosti. Knjige, ki izidejo na res množičnem angleškem govornem področju, pa niso obdavčene! V večji meri bomo obdavčili tudi intelektualno delo, morda bodo obračunali tudi dodano vrednost. Obdavčujemo torej *pamet*. Resda so to samo predlogi, a že za to, da se kdo sploh spomni česa takega, mora imeti neznamen stik z realnostjo. Z drugimi besedami, biti mora nor, kar pa še ne pomeni, da je »duševno bolan«. Odslej bom volila le politike, ki bodo imeli potrjeno, da so »duševno nerazviti«, ali pa sploh ne bom volila. Taki predlogi žalijo mojo pravico do stvarnosti – kratiti je pač ne morejo.

Sodim pač v skupino ljudi, ki svoje pravice do stvarnosti ne dajo. Borila se bom zanjo do zadnjega diha. Ne bom se sprijaznila z nesmislom, kot svetuje Vito Flaker. Seveda to svetuje dobronamerno, kajti osebe, ki se ne sprijaznijo z nesmislom, so v veliki nevarnosti, da prej ali slej dobijo nalepko »duševnega bolnika«. Ne priporočam, da bi ti ljudje zasedli vodilne položaje v politiki, ker so v čustvenem smislu nekoliko nepredvidljivi in jih lahko za trenutek zanese, preden spet pristanejo pri svoji zdravi pameti. Zelo koristni pa bi bili v vlogi svetovalcev, kar so nekoč vedeli vsi kralji in so se oskrbeli z dvornimi norci. Če

potrebujete naše storitve, pokličite društvo Paradoks.

Nekaj nalepk »duševnih bolnikov« so podelili tudi ljudem, ki so ugovarjali proti nepravilni ali nezakoniti privatizaciji podjetij, nepravilnostim pri lastninjenju ipd. Podatke o teh ljudeh hrani eden od naših sindikatov. Izrecno želim poudariti, da hospitalizacije niso bile izvedene protizakonito, kajti zakonodaja je tako luknjičava, da tam lahko hitro pristane, kdor kaže čustvene motnje, hkrati pa je kdo zainteresiran, da ga pošlje tja. Človek, ki se ne sprijazni z nesmisli in to v svojem podjetju glasno izraža, si nakoplje težave. Mala šikaniranja, podelitev statusa tehnološkega viška itn. Saj veste, kako to gre. Vedno več je neprespanih noči, pa tisto letanje okrog advokatov in živci malo popustijo. Tedaj je treba samo še malo povečati pritisk in ekonom lonec eksplodira. »Duševna bolezen« je tu. In z njo stigmatizacija.

In vendar trdim, da rešitev ni v tem, da se z nesmisli sprijaznimo, temveč da nanje opozarjamo, seveda na način, ki ne ogroža preživetja. Morda bomo naleteli na sto gluhih ušes, a eno bo

lišalo. In povedalo drugemu.

Zahodna »civilizacija«, kot jo poznamo, je dosegla mejo svojega širjenja. Če se tržišč ne da več širiti, sistem ne more delovati. Torej si bo treba izmisliti kaj novega. Čisto lahko se zgodi, da bo čez sto let vsaka ekonomska propaganda strogo prepovedana. Ker ogroža preživetje vrste. Ne ponuja le artiklov, temveč hkrati tudi potrošniški slog mišljenja, ki ogroža planet. Potrošniški slog mišljenja je skregan z zdravo pametjo. Ljudje se grebejo in grebejo, samo da bi si lahko kupili boljši avto od sosedov. Pri tem pa jim sploh ne gre za avto, saj pri teh cestah njegovih zmogljivosti ne moreš zares uporabiti. Mislijo, da s tem avtom dokazujejo svojo vrednost, v katero upravičeno dvomijo.

Zavedam se, da nisem povedala nič novega in da vse to že veste. Veste mnogo preveč. Ob vsej tej poplavi informacij moramo narediti ustrezno izbiro. Če so vam odvzeli pravico do stvarnosti, ne morete narediti ustrezne izbire. Torej bo vaša izbira neustrezna.

Tanja Lamovec